

Het gouden kalf – Ex. 32

Het verhaal van het gouden kalf is voor velen bekend, ook buiten de kerk. In ons dagelijks taalgebruik spreken we over *"het gouden kalf aanbidden"* wanneer mensen alles opofferen voor geld, glitter, luxe en status; wanneer de hoogste waarde gehecht wordt aan financiële zekerheid, imago, technologie, succes, religieuze zekerheden, of zelfs een beeld van God dat volledig past bij ons eigen comfort. Exodus 32 vertelt niet alleen over rebellie en afgoden in het verleden, maar ook over de verleiding van *controle, zekerheid* en *eigen invulling* – ook voor gelovigen vandaag.

Wanneer de ene leider afwezig is, en de ander te zwak

De trigger is de **lange afwezigheid** van Mozes: *"Toen het volk zag dat Mozes talmde om van de berg af te dalen..."* (Ex. 32:1). Mozes had een mooie tijd in Gods nabijheid daarboven op de berg. Beneden, vele etages lager, verblijft het volk - niet in de allerbeste omstandigheden, want het is woestijn. En het blijft maar duren. Ze zijn verweesd en worden **ongeduldig**. *"Zien we hem nog wel terug? Laat hij ons in de steek? En hoe moet dat dan met de God die ons hier bracht en waar Mozes nu naar toe is?"* Ze voelen zich in de steek gelaten. Vergeet bovendien niet dat ze een visuele godsdienst gewoon zijn met pracht en praal, goden en godinnen in Egypte... en nu ... niets. Hoe zou je zelf zijn? De tabernakel is er nog niet; er is honger naar ritme, tastbaarheid, cultische stabiliteit, altaar, feest. Het volk zoekt een liturgisch anker en grijpt naar wat men kent: een gegoten beeld + feestmaal (Ex. 32:6).

Mozes op de berg, het volk in het dal. Het contrast in het verhaal is interessant. Het Hebreeuwse werkwoord *talmen* betekent eigenlijk: **beschaamd laten staan, in verlegenheid / in verwarring brengen**. Mozes zit lekker boven, het volk beneden... en dat blijft duren. Dit lijkt toch niet echt een gezonde situatie. Natuurlijk heeft iedereen wel eens 'bergmomenten' nodig... Maar het is wel de bedoeling om weer af te dalen, naar beneden komen. Daar speelt het leven zich immers af! (cf. Jezus wordt verheerlijkt op de berg, maar blijft er niet. Hij daalt weer af om onder de mensen te zijn en te helpen in nood - Mat 17; Mc 9)

Van **Aäron, de leider 'beneden'**, kan dan weer gezegd worden dat hij te zwak was. Hij kon de druk van het volk niet weerstaan.

"Het welzijn van de samenleving vereist dat er een leider is die het handelen van de mens kan reguleren. (...) Leiders zijn mensen die een samenleving kunnen opbouwen. Dat is niet gemakkelijk. Als er te veel gezag is, bedreigt dat de individualiteit. Als er te weinig gezag is – zoals Aäron overkwam in het verhaal van het gouden kalf – dan dreigt er anarchie." (J. Sacks in 'Exodus').

Het leiderschap van Aäron staat onder druk. Gebrekkige ruggengraat. Hij probeert nog iets te redden door te roepen *"Dit is uw god, Israël, die u uit het land Egypte heeft gevoerd. Toen Aäron dat zag, bouwde hij een altaar en riep uit: Morgen is er een feest voor de HEER!"* (32:5). Hij presenteert het kalf als vehikel van JHWH-verering, niet als afgodswissel. En wanneer hij iets later door Mozes geconfronteerd wordt met zijn fout, gaat hij op een zwakke manier in het verweer: *"ik wierp het in het vuur en dit kalf kwam eruit"* (32:24) Hij probeert zijn eigen inbreng te minimaliseren (terwijl 32:4 toch iets anders vertelt: *"hij gaf er vorm aan met een stift en maakte er een gegoten kalf van."* - NBG). **Belangrijk:** toch zal Aäron bevestigd worden als hogepriester!

- Wat zouden voor ons 'bergmomenten' kunnen zijn? En wat betekent dan om weer 'af te dalen'?
- Wat leert het falen van Aäron je over **leiderschap in tijden van druk**? Hoe kun je op een goede manier trouw blijven, zelfs als de meerderheid iets anders wil? Of heeft de meerderheid het voor het zeggen (democratie)?
- Wat leer je uit het gegeven dat Aäron, ondanks zijn falen, toch **hogepriester** kan worden?
- En hoe denk je over **Mozes**? Is het goed dat een leider 'afwezig is'? Moet hij altijd aanwezig zijn?

AFGODERIJ

"Maak voor ons een god (een goddelijke verschijning) die vóór ons uitgaat" (Ex. 32:1)

Het is een verhaal waar je je heel snel kunt van afmaken: *"Pas op voor afgoderij!"* En dat kun je heel absoluut, theoretisch / theologisch invullen: *"God duldt geen concurrenten. God is immers een jaloeze God. Opstandigheid wordt streng gestraft."* Profeten echter geven aan dat afgoderij erg is, niet zozeer omdat God bang is voor zijn eigen eer, maar omwille van de concrete gevolgen: onrecht, onderdrukking, uitbuiting, wreedheid, morele ontaarding, ... In die zin kunnen we ons ook afvragen in welke mate onze moderne afgoden, in alle maten en vormen, schadelijk zijn voor mens en maatschappij. Die vraag kan zinvol zijn, ... en ook verrassend. Er zijn nogal dingen

waar we aan vast houden, meer dan... en waar we naar opkijken als mens, als gelovige. Het kan materieel van aard zijn (geld, comfort, luxe, moderne groei-economie), het kan iets heel anders zijn (Ego, schoonheidsideaal, plezier en genot). Het kan zelfs in de religieuze sfeer zitten: tradities, leerstellingen of eigen waarheid. En zelfs de Bijbel (wanneer de tekst, zwarte inkt op wit papier, a.h.w. verafgood wordt: "kijk het staat er", zonder te situeren, zonder gezond na te denken). En het kan nog dieper zitten: zelfs God kan een afgod worden, bv. wanneer Hij benaderd wordt als een heidense god (een God die moet gunstig gestemd worden).

Ongehoorzaamheid tegen de eerste geboden?

De Israëlieten lijken te zondigen tegen de eerste geboden: *"Geen andere goden voor Gods aangezicht hebben en geen beelden maken."* Simpel... Hoewel... Letterlijk staat er: Geen andere goden **OP** mijn aangezicht. Niet enkel vreemde goden, maar ook hoe God zelf gezien en ervaren wordt, het beeld en de functie die Hem opgedrongen worden. Die God, JHWH, wiens naam onuitspreekbaar is, en die altijd anders is dan we denken wordt in een beeld gegoten (cf. theologieboeken). Opgesloten. Bevroren.

- ♦ **Gegoten**: in een mal, een vorm die ze zelf eerst maken. Een god dus naar eigen idee, naar eigen invulling. Die je kunt dragen waar en wanneer je zelf wil. De controle volledig in eigen hand houden...
- ♦ **Hun idee van god** wordt op Gods aangezicht geplakt. Dat kunnen wij ook... De mens was geschapen naar Gods beeld. Vaak echter krijgen christenen het verwijt van het omgekeerde: een God gemaakt naar ons beeld, naar onze verwachtingen, onze projecties. En zo heeft ieder mens, maar ook iedere kerk wel zijn eigen beeld, visie, leer van/op God.

Sowieso opletten dus met absolute uitspraken (*'God is zus, God is zo...'*). Wij krijgen indrukken van God... God zelf ontsnapt aan ons bevattingsvermogen.

- **Afgoderij...** verwerpelijk omdat dit **Gods eer** aantast, of omdat het echt nefast is voor de mens? Of beide?
- Welke **moderne "gouden kalveren"** liggen voor jou het meest voor de hand – materieel, emotioneel of zelfs religieus?
- Wat betekent het voor jou dat zelfs het **beeld van God zelf een afgod** kan worden als we Hem naar ons eigen idee "gieten"? Is dit inderdaad een reëel gevaar? Kun je voorbeelden geven?

Nu! In de hand!

De vraag luidt niet primair "maak ons een andere god". Het verlangen is naar **een tastbare** gids. Mozes bleef maar uit, ze hadden nood aan iets tastbaars in het hier en nu. Ongeduld... en iets tastbaars. In zijn boek *'De Tien Geboden'* verbindt rabbijn Marc-Alain Ouaknin beide elementen met elkaar d.m.v. een betekenisvolle Franse woordspeling: MAINTENANT (= nu) / MAIN TENANT (= in de hand houdend). Ziehier een gedeelte van zijn commentaar: *"De ongeduldige wil de gestalte van zijn God 'kennen', (be)grijpen, onmiddellijk bij de hand hebben. Alles onmiddellijk willen... instant God—versteende God—dode God: gouden kalf. Ongeduld is de weigering om aan de tijd de gelegenheid te geven tijd te zijn. De weigering aan de ander de ruimte te geven die hij nodig heeft..."* - Ouaknin's "MAINTENANT"-beeld suggereert dat afgoderij niet altijd ontstaat uit moedwillige rebellie, maar uit *existentiële onrust*. Het verlangen naar iets wat je *nu* kunt vasthouden, grijpen, controleren—dat is in wezen een vlucht voor de kwetsbaarheid van wachten op een onzichtbare God. In die zin is het gouden kalf niet alleen een overtreding van het verbod op beelden, maar ook een symptoom van ons ongeduld met Gods tempo en Gods afwezigheidsstijl. God *fixeren* en beschikbaar maken voor eigen agenda (verlangen naar controle).

- **Ongeduld... existentiële onrust...** Herken je dit in onze maatschappij, en in je leven?
- **"Gods tempo respecteren..."** Is dit niet makkelijk gezegd, denk bv. aan de mensen in Gaza die weinig of geen tijd meer hebben... En hoe ga jij om met **Gods 'afwezigheidsstijl'**?
- Heb jij nood aan **iets zichtbaars, iets tastbaars**? Is dit per se fout? Biedt onze godsdienst iets tastbaars aan?
- Hoe kunnen we als geloofsgemeenschap leren om **God niet voor onze kar te spannen**?
- Bespreek samen ook eens het citaat hieronder van J. Sacks m.b.t. **de sabbat...**

De sabbat als tegengif voor het gouden kalf

In zijn commentaar op Exodus, geeft rabbijn J. Sacks een indringende commentaar: *"De remedie die de Tora voorstelt voor het syndroom van het gouden kalf is fascinerend. Meteen voor en na deze gebeurtenis (Ex 31:12-17; 35:1-3) geeft Mozes de Israëlieten een gebod: in beide gevallen hetzelfde, nl. de sabbat. Waarom juist dat gebod? Sabbat is tegengif voor het gouden kalf, omdat het de dag is waarop we stoppen met denken aan de prijs van de dingen en ons in de plaats*

daarvan concentreren op de waarde ervan. Op sabbat kopen en verkopen we niet. We werken niet of betalen anderen niet om werk te doen voor ons. Het is een dag die gewijd is aan het vieren van dingen die waarde hebben, maar geen prijs. Mannen zingen een lofzang voor hun vrouw. Ouders zegenen hun kinderen. We nemen de tijd om samen met familie en vrienden te eten. In de synagoge hernieuwen we ons gemeenschapsgevoel. Mensen delen hun vreugde... (...) We bidden samen en danken God voor alle zegeningen. Sabbat is onze toevlucht voor wat in de laat-kapitalistische economieën een consumentencultuur is geworden. Consumentisme is de nieuwe religie. (...) Sabbat is precies het tegenovergestelde: eens in de zeven dagen leven we de waarheid van het aforisme van Ben Zoma: "Wie is rijk? Iemand die zich verheugt in wat hij heeft."

Gouden kalf... of TORAH?

Kort daarvoor (Ex 20, 21...) waren de **10 woorden** al bekendgemaakt, en ook enkele andere afspraken, m.b.t. het omgaan met elkaar. Het volk had positief gereageerd: "Alle woorden die de Heer gesproken heeft zullen we doen." En Mozes wordt uitgenodigd om weer op te klimmen, de berg op: "De HEER zei tot Mozes: 'Kom naar mij toe, de berg op, en wacht daar; dan zal ik je de stenen tafelen geven waarop ik de wetten en geboden heb geschreven om het volk te onderrichten'" (24:12) Nu blijft hij daar **40 dagen en 40 nachten**. Praten waarover? Over **Gods droom** met en voor het volk. Praten over die droom van **een land van melk en honing**, en

zoveel meer: vooral recht en gerechtigheid, vrede en geluk, sjalom. TOV. Hij krijgt dus de 'wet', letterlijk TORAH... en allerlei voorschriften met het oog op dat beloofde land waar naar ze op weg zijn. Beloftevol, zeer zeker, maar het moet wel verwezenlijkt worden.

Samen. De medewerking van mensen is absoluut nodig. Luisterend oor, bereidwillig hart. Er moet aan gewerkt worden! **Samen**.

De God die zijn volk tegemoetkomt nodigt zijn volk uit om een weg met hem te gaan. –

Deut 8:6 "Leef zijn geboden na door in zijn wegen te wandelen..."

Dit zegt iets over **TORAH**: het is een handboek, een gebruiksaanwijzing, een roadbook, een hulpmiddel om ergens te geraken, om iets te verwezenlijken. God probeert de mens mee te krijgen. Steeds weer (later via de profeten, en nog later via Jezus). Met dat stierenkalf, dat gedragen kon/moest worden, zou het volk nooit door de Rode Zee getrokken zijn, nooit de woestijn zijn ingegaan waar de Torah werd gegeven... dus nooit bevrijd zijn.

Het hele verhaal staat vol met woorden en allusies m.b.t. 'opklimmen'. Omhooggaan. Eigenlijk is dat wat God wil voor zijn kinderen. Opklimmen uit het dal, het platte... Ook het decor nodigde hiertoe uit: de berg trekt je ogen hemelwaarts. Hoe kun je je verheffen wanneer je God opsluit in een stierenkalf, in je eigen malgiet...? Die stier was wat ze kenden, en dus ook niet hoger dan dat. Zichtbaar, tastbaar en je doet er mee wat je zelf wil. Hoe 'hoog' geraak je daarmee? What you see is what you get. Niet meer en niet minder.

In plaats van **de weg te gaan**, tot eigen welzijn, zouden ze **dansen om dat gouden kalf**.

Wij kennen een uitdrukking: 'de dans om het gouden kalf' = de strijd om rijk te worden, ook al gaat dat ten koste van de ander... In Egypte, en zeker in Kanaän, stond de stier o.a. symbool voor

SAMEN! De inbreng van de mens is nodig!

Rabbin Sacks maakt een betekenisvol onderscheid tussen een 'opwekking van boven' en een 'opwekking van beneden'. Dit wordt ook geïllustreerd in de twee sets stenen tafelen met de geboden. In Ex 32:16 komt alles van God: "De platen waren Gods eigen werk en het schrift dat erin gegrift was, was Gods eigen schrift." Het tweede stel tafelen moet Mozes uithakken, en God schrijft er de Woorden op (Ex 34:1). Het eerste paar stenen tafelen, gemaakt door God, bleef niet intact, maar het tweede paar, het gezamenlijke werk van God en Mozes wel. Volgens J. Sacks illustreert dit die 'samenwerking' tussen God en mens. "Een 'opwekking van boven' kan de natuur veranderen, maar het verandert de menselijke natuur niet. Er komt geen menselijke inspanning bij kijken. Degene die het overkomt blijft passief. Het is overweldigend, maar slechts zolang het duurt. Daarna worden mensen weer degenen die ze waren. Een 'opwekking van beneden' laat daarentegen een permanent merkteken achter. Omdat mensen in dat geval het initiatief hebben genomen, verandert er iets in hen. (...) Een opwekking van boven verandert het universum, het tweede verandert onszelf."

Hebreeuws is een taal waarmee gespeeld wordt. Enkele rabbinen geven ook aan dat 'Torah' kan gesplitst worden in TOR en de letter Hé.

* **TOR** = verkennen, exploreren, op ontdekking gaan

* **letter Hé** = open venster (opening links bovenaan de letter), een letter die God aanduidt (JHWH). De Torah, Gods vaderlijke raadgevingen, helpen de mens om de wereld en het leven te ontdekken en intens te beleven, met een open venster op God... Een **uitnodiging** om de weg omhoog te gaan.

= keuze die je maakt, niet omlaag, niet laag bij de grond, maar omhoog... En misschien kan de verrassing dan zijn dat hoger gaan eigenlijk ook betekent dichterbij de mensen komen...

kracht en macht. En dat voorspelde niet veel goeds voor de nieuwe maatschappij die ze zouden oprichten. De tekst zelf is trouwens heel suggestief in het Hebreeuws:

- “*ruk de gouden ringen af (afschuren)*” (v. 2) Werkwoord in de PIËL (intensief). Rabbijnse commentaar: de vrouwen wilden eigenlijk niet. Naar hen wordt echter niet geluisterd. Desnoods met geweld. (PIËL)
- 32:7 “*Het volk misdraagt zich*” Ook een PIËL, intensief = verderven, kapotmaken, ruïneren, decadent zijn. Het doembeeld duikt op van een maatschappij die gekenmerkt wordt door **egoïsme**, zucht naar **macht**, **na-ijver**, haat of onverschilligheid, nationalistisch en religieus fanatisme, uitsluiting, laagheid en platvloersheid. Terwijl het zo anders kan zijn. God droomt over anders. God is minder een wetgever die bang is voor zichzelf (dat hij niet genoeg eer zou krijgen), dan wel bezorgd om mensen en hun welzijn. Jezus illustreert dit perfect.

- Iemand schreef: “*Vaak wordt meer zegen verwacht, dan dat er bereidheid is om de weg te gaan.*” Reactie?
- Bespreek het citaat van J. Sacks m.b.t. de **opwekking ‘van boven’ en/of ‘van beneden’**.
- Een stierenkalf... dat kenden ze... Is er voor gelovigen een gevaar om te **‘blijven bij wat men kent’**?
- **Een maatschappij van kracht en macht...** Herkenbaar? Vind je dit ook soms in religieuze kringen?

Dood iedereen die je tegenkomt... - Exodus 32:25-29

Misschien moeten we het toch nog even hebben over **Mozes’ hevige reactie**. 3000 mensen worden op bevel van Mozes gedood: “*Dit zegt de HEER, de God van Israël: Gord je zwaard om, jullie allemaal, doorkruis het kamp in de volle lengte en breedte en dood iedereen die je tegenkomt, al is het je broer, vriend of verwant.*’ Ik ben niet zeker of we dit normaal moeten vinden (cf. de inquisitie, kruistocht tegen de Katharen, Taliban, I.S.) ... Is dat de God van het verbond, de God van barmhartigheid en milde vergevingsgezindheid? In dit verhaal lijkt Mozes, die pleit voor zijn volk, milder dan God zelf...

De commentaren hierop lopen heel sterk uiteen.

1. Sommigen vinden de ‘straf’ **niet meer dan normaal**. Slechtheid moet radicaal uitgeroeid worden. De executie onderstreept de ernst van het vergrijp.
2. Anderen vinden het hard, maar “in dit verhaal fungeert het als **schoktherapie** tegen cultische afglijding”.
3. Het ‘milder lijken’ is mogelijk een pedagogische manier om Mozes (en de lezers) te laten zien: *dit is hoe een herder pleit voor zijn volk.*

Hoe dan ook, vanuit hedendaags perspectief voelt dit sowieso aan als buitenproportioneel en moreel zwaar.

Er is (gelukkig?) nog een andere denkpiste...

In Ex. 32:9–10 zegt God: “*Houd Mij niet tegen: mijn brandende toorn zal hen verteren. Maar uit jou zal ik een groot volk laten voortkomen.*’” Dat klinkt als een *verzoek* aan Mozes om niet in te grijpen tegen het volk. Een midrasj legt uit dat God juist “uitlokt” dat Mozes pleit.

Waarom loopt het dan toch nog ‘fout’ en worden zoveel mensen genadeloos afgemaakt? Mozes staat in de Bijbel gekend als bijzonder opvliegend. God - blijkbaar Mozes temperament kennend - probeert a.h.w. een milderende reactie op te wekken door een **extreme overdrijving**, en hij rekent op een schrikreactie van Mozes: “*Heer, gaat dat niet een beetje te ver? Zou je toch niet wat medelijden hebben. Kom nou, Heer, dat kun je toch niet maken...*”

Gods strategie lijkt te lukken... alleen, wanneer Mozes beneden komt neemt zijn temperament het toch weer over...

Mozes zegt wel dat het op bevel van God is, maar dat zie je niet in de tekst. Het is niet omdat iemand beweert “God zegt / God wil” dat dit ook echt zo is... Hier is God dan niet ‘strenger’, maar geeft Mozes ruimte om de genade te verwoorden. Deze denkpiste lijkt bevestigd te worden in Ex 34, waar God zich bekend maakt (zie studie van volgende week).

Een positieve noot

Opvallend hoe verleidelijk Gods voorstel moet geklonken hebben in Mozes’ oren. God belooft: *Ik zal uit jou een groot volk maken*. Dat is bijna een aanbod van een verbond zoals met Abraham — verleidelijk voor iemand die al jaren worstelt met een koppig volk. Door nee te zeggen tegen die belofte, kiest Mozes de weg van zelfverloochening en solidariteit.

- Hoe ga jij om met **de gewelddadige afloop** van het verhaal (de 3000 doden)? Wat doet dat met je beeld van God?
- Welke van de hierboven vermelde denkpistes ben jij geneigd te volgen? Hoe kadert dit met **jouw godsbeeld**?
- Wat vind je van de gedachte dat **Mozes’ opvliendheid** hier mogelijk bepalend was voor het verloop? Kun je enigszins begrip opbrengen voor Mozes, rekening houdend met zijn struggle met het volk?
- Laat jij je soms **meedrijven door plots opkomende emoties**? Hoe kun je vermijden dat je meegesleurd wordt?
- Reageer op deze stelling: “*Soms gaat het er niet om of je ooit de goede keuze maakt, maar of je het volhoudt van de bergtop tot in het kamp — van ideaal naar uitvoering.*”

